

Ajaloolane ja allikas

Seda, kui olulised on igale tõsiselt võetavale ajaloolasele allikad, pole asjast huvitatud lugejaskonnale vaja eraldi selgitada. Samas on ajaloolaste arusaamad allikatest erinevad nii ajastuti kui ka isikuti – allikaid on hinnatud vaid kui otsese faktilise informatsiooni kandjaid, arvestamata nende keelt ja välist vormi kui alusmaterjali massandmete analüüsiks ning miks mitte ka kui kirjanduslikku ainet.

Nii kaua, kui tekste on käsitletud ajalooallikaina, on tegeldud ka nende taasesitamisega, olgu sõnasõnalt ja originaalkeeles, tõlkena, ümberjutetusena või muul viisil. Sellest on sajandite jooksul välja kasvanud allikapublikatsiooni žanr. Üldkasutatud käibetõe kohaselt on allikapublikatsioonid vajalikud selleks, et allikad oleksid vahendatud laiadele hulkadele. Puristlikust vaatenurgast võiks aga küsida, kas allikapublikatsioon õigustab ennast tõsisema ajaloouurimise seisukohalt – ei suuda ju ükski kuitahes läbimõeldud publikatsioon edasi anda kõiki allika nüansse. Samas pole tõsiselt võetav ajaloolane, kes ei mõista oma allikate keelt ega kirja ning on kõiges ja alati sunnitud kasutama publikatsioone või tõlkeid.

Loomulikult leiab niisugusele äärmuslikule seisukohale arvukalt õigustatud vastuväiteid: originaale on vaja säästa, publikatsiooni kasutamine kiirendab oluliselt tööd, publikatsioonis leiduvad kommentaarid võivad paljudel juhtudel osutada hädavajalikuks teksti mõistmisel jne. Seega moodustab publitseerija töö ühe osa uurimusest, mis publikatsiooni kasutajal lõpptulemusena valmib. Võiks lisada veel ühe, mõnevõrra spetsiifilisema argumendi: kuitahes kogenud keeleteadlase ja paleograafi ka tegu poleks, raskendab allika sisust paljudel juhtudel täielikku arusaamist tema väline pilt. Tekst tuleb n-ö ümber töötada sellega tegeleja kaasajale omasesse kirja pilti. Niisiis ei ole allikapublikatsioonide vajalikkuses kahtlust, ent nendega seotud probleemid selle tõdemusega alles algavad.

Allikas ja publikatsioon

Allikate publitseerimise meetodid on sajandite jooksul palju muutunud. Vaevalt oleksid 17. sajandi prantsuse benediktiinid, kellega tavaliselt seostatakse esimesi uusaegseid teaduslikul eesmärgil valminud publikatsioone, osanud aimata, milliste peensusteni areneb publikatsiooni teaduslik aparaat 20. sajandi lõpuks. Suuresti tuleneb see asjaolust, et võrreldes 17. sajandiga on otsustavalt

laienenud küsimuste ring, mida allikale esitatakse, s.t küsimuste ring, millega tegeleb ajalooteadus. Esmalt puudutas see huvi laienemine vaid allikate sisu – peamiselt juriidilisest ja kirjanduslik-teoloogilisest aspektist huvi pakkuvatele allikatele lisandusid profaanajaloo allikad. Seejärel tõusis huvi nende allikate massitöötuse vastu ning viimasel ajal on üha rohkem hakatud rõhku panema ka allikate välisele vormile, sõltumata sellest, kas see esteetilisest küljest midagi pakub või mitte. Allikate sisu ning vormi kõrvutamise loodetakse uusi teaduslikke tulemusi. See seab üha kõrgemaid nõudeid ka allikapublikatsioonidele, kataloogidele, nimistutele ja teistele teatmematerjalidele.

Allikate publitseerimiseks on erinevaid võimalusi: teksti võib normeerida kas osaliselt või täielikult, ent ka üldse mitte normeerida, editsioon võib olla diplomaatiline (läheldes täht-tähele ja märkmärgilt vaid ühest tekstiversioonist) või eklektiline (võttes aluseks mitu tekstiversiooni eesmärgiga selgitada välja võimalikult õige tekst).

Siinkohal ei ole eesmärgiks kõigi editeerimisprintsiipide akadeemiline esitus. Selleks on 19. sajandist alates välja antud käsiraamatuid ja artikleid, millele tuleb pidevalt täiendust. Üldpõhimõttena väärib vaid rõhutamist, et editeerimisprintsiibid on universaalsed, kuna editsioon peab olema mõistetav kõikjal, sõltumata huvilise elupaigast või emakeelest. Editeerija ülesanne on valida olemasolevate editeerimis põhimõtete hulgast need, mis vastavad nii allika kui ka väljaande iseloomule, kus allikas publitseeritakse. Ajakirjas või raamatus, mis taotleb üldmõistetavust, on kõigi akadeemiliste nõuete järgi koostatud normeerimata teksti äratoomine äärmiselt küsitav; võimalik ja lubatav on valida normeeritud tekstiesitus, mis akadeemilises publikatsioonis oleks taunitav.

Eraldi probleemiks on allikate tõlkimine. Populariseerimise eesmärgil on see kahtlemata hädavajalik, akadeemilises väljaandes tuleb seda aga pidada luksuseks, mille väärtus on esmajoonel kirjanduslik. Igasuguse kuitahes hea tõlke kasutamine võib teaduslikku tulemust ainult ähmastada või halvemal juhul moonutada.

Tõlkimine on muidugi ahvatlev, sest tulemus kujuneb laiemalt mõistetavaks ning seega ka laiemalt hinnatavaks ning suuremat tunnustust toovaks (seda, millist vaeva nõuab akadeemilise tekstieditsiooni valmistamine, mõistab täielikult ainult see, kes on sellega ise tegelnud). Samas devalveeriks lihtsama vastupanu teed minek ning akadeemilisest editeerimisest loobumine eesti ajalooteadust, tekitades lünga, mille täitmise raskusi viimastele editsioonidevaestele aastakümnetele mõeldes praegu kogeme.

Allikate publitseerimise võimalikkusest Eestis 20. sajandi künnisel

Arvestades editeerimise keerukust ning raamatute üha kasvavaid hindu, võib tekkida küsimus, kas Eestis oludes on otstarbekas koolitada inimesi tegevuse tarbeks, mis pakub huvi ülikitsale ringile, ning trükkida raamatuid, mida loeb ja oskab hinnata vaid seesama ring. Tegu ei ole ainult Eesti probleemiga – täpselt samasuguste küsimuste ees seisavad ka vanade publitseerimistraditsioonidega suured ja jõukad riigid. Samas on editsioonide vajalikkuse selgitamine ajaloolaste endi ülesanne ning, tsiteerides Arnold Eschi: "...rahastajad on tavaliselt arukad inimesed ning arukaid inimesi mõjutavad läbimõeldud argumendid." Toeks võiks olla teadmine, et korralik editsioon pakub alati huvi laiemalt kui vaid ühe maa piires, nii et siinsete editsioonide rahvusvaheline tutvustamine suurendaks ka nende käivet.

Koolituse küsimus on finantsilisest ja sotsiaalsest aspektist keerukam. Kui Eestis koolitatakse näiteks viie aasta jooksul välja kakskümmend head keskaegsete dokumentide editeerijat, siis jääks suurem osa neist tööta. Lahendus võiks olla selles, et vastava ala õppimise võimalust ei likvideerita. Arvestades selle tegevuse vaevarohtkust ning sageli tänamatust, pole ülisuurt huvi editeerimise õppimise vastu põhjust karta.

Pöördumine filoloogide poole

Võõrastes või vanades keeltes, Eesti oludes ladina ja keskalamasaksa keeles, allikate publitseerimine peaks ideaalvariandis toimuma ajaloolaste ja filoloogide koostöös. Paraku on Eesti latinistide editeerimishuvi tänini olnud suunatud peamiselt uusajale, samas kui just keskaegsed dokumendid moodustavad Eestis säilinud allikmaterjali kõige väärtuslikuma ja rahvusvaheliselt kõige enam huvi pakkuva osa (positiivseteks eranditeks selle valdkonna populariseerimisel on üksikud latinistide tõlked keskaegsetest ladinakeelsetest tekstidest). Germanistide huvi keskalamsaksa keele vastu on samuti olnud ülimalt tagasihoidlik, kuigi selles keeles originaalallikaid leidub Eestis aukartustärataval hulgal.

Siinkirjutaja on mitu korda kogenud filoloogide vähekonstruktiivset ja paraku kohati ka ekslikku kriitikat, samas pole aga filoloogid ise üllitanud ühtegi keskladina- või keskalamsaksakeelset eesti allikat. Filoloogide lülitumine sellesse valdkonda oleks ajaloolaste jaoks ülimalt teretulnud.

Tiina Kala

■ Tuna muudetud e-posti aadress:

tuna@ra.ee

■ Tuna toimetuse e-posti aadresse:

Peatoimetaja Ott Raun: ott.raun@ra.ee

Toimetaja Velly Roots: velly.roots@ra.ee

Kujundaja Jaan Klõšeiko: ambrajaan@hotmail.ee

■ Vea parandus

Ea Janseni artiklisse "Tsaristlik tsensuur ja eesti ajakirjandus venestamisajal" (Tuna 2/200) on sattunud kahetsusväärne viga. Jaan Jõgever ei lahkunud tsensori ametikohalt 1913. aastal, nagu leheküljel 60 on ekslikult kirjas, vaid 1903. aasta kevadel.

**KUIDAS
TELLIDA
AJAKIRJA?**

Ajakirja Tuna on võimalik tellida posti teel lunamaksuga:
Eestis 45 kr + postikulud

Tellimised esitada kirja teel:
Tuna, Maneeži 4, Tallinn 15019
või
e-postiga: tuna@ra.ee